

O NEKIM ZNAČAJKAMA MARKSISTIČKOG PRISTUPA OPĆOJ
HISTORIOGRAFIJI I HISTORIOGRAFIJI ZDRAVSTVENE
KULTURE

Tvrtko ŠVOB

Nema načina da se historijska događanja ponove, bilo u želji eksperimenta, bilo u toku historijskog zbivanja, jer su obična ljudska, a još više historijska događanja previše kompleksna, i to kompleksna u najširem smislu. Zato ne postoji druga mogućnost nego ispitivati konkretno svaki pojedini izolirani kompleks u nizu i u vezi sa ostalima. Osnova toga istraživanja su dokumenti prošlosti dotičnog kompleksa koji su u tom slučaju izvori na osnovi čega se rekonstruira ljudsko djelovanje i ljudsko zbivanje.

Osnovna su dakle stvar — historijski izvori, upravo stav prema izvorima — kritika izvora. To su, teorijski, sve poznate stvari. Ali, u historijskoj praksi veoma se često događa da se izvor ne ispituje da li je autentičan, nego se samo po sebi pretpostavlja da je autentičan, prosto stoga što mu historičari iz ovih ili onih razloga ne zapažaju prigovore.

Istina, ima niz izvora za koje bi teško bilo pretpostaviti da su krivotvoreni (primjerice: razna arhivska građa novijeg vremena o dnevnim i sitnim stvarima), pa se ova pretpostavka može podnijeti bez naročite opasnosti da historičar bude prevaren lažnim dokumentom. Ali, imade niz izvora za koje je iskustvo dokazalo da treba biti naročito oprezan. To osobito vrijedi za srednjovjekovne dokumente, ponajvećma isprave koje su naoko izvori velike cijene zbog svoje stvarne neposrednosti o objektima svoje sadržine, dok tu odliku nemaju narativni izvori. Ova ocjena vrijednosti s pravom im pripada, ali samo ukoliko su ovi dokumenti autentični. Baš ovo pitanje treba uvijek svjesno istaknuti da bi se potom moglo i ispravno riješiti. Očito je da ljudsko mišljenje može zauzeti i prema dokumentu, u pitanju njegove ispravnosti, dva stava: stav branitelja i stav istražitelja. Neko bi se mogao prevariti i reći da ljudsko mišljenje može zauzeti i stav „neutralne“ osobe koje će biti najispravnije stajalište, jer će moći „objektivno“ ocijeniti izvor, a da u stvari ne zauzima stav ni za ni protiv, niti stav branitelja niti istražitelja. No, takvo stajalište uopće nije nikakvo, već se ono svodi samo na puko zamjećivanje. Ako se doista radi o nekom mišljenju, mora se zauzeti isključivo samo jedno od dva stajališta: za ili protiv.

Postavlja se sada pitanje koje je od ova dva isključiva stajališta metodički ispravno za istraživanje ispravnosti izvora. Na ovakvo neposredno pitanje ne može se drugačije odgovoriti nego da je jedino ispravan

stav istražitelja. Jer ako eo ipso sa određenom predispozicijom, kao prvu našu radnju, skupljamo elemente koji nam se čine da govore za autentičnost, onda u stvari samo branimo dokument, a ne istražujemo, i na taj način psihički otklanjamo iz svog vida one okolnosti koje iskrsavaju za slučaj neautentičnosti dokumenta. Naprotiv, stav istražitelja ostavlja širom otvorena vrata okolnostima koje bi trebalo da govore protiv autentičnosti dokumenta. Jedino stav istražitelja daje mogućnost dvojakog rješenja: jer ako se nametnu stvarne okolnosti koje govore protiv autentičnosti, mora se ocijeniti da je dokument lažan, ako takvih okolnosti nema, tada će se ocijeniti da je dokument ispravan. Te mogućnosti dvojakog rješenja nema kod stava branitelja: tu je samo jedna mogućnost koja se prema tome pretvara u puku proizvodnju tvrdnju: da je dokument istinit.

Kod ovog zapažanja u pitanju ispravnosti metodskog stajališta ne smije nas smetati da se u praksi, uprkos metodski neispravnom stavu branitelja, oni vrlo protivuriječni dokumenti neće uvijek „odbraniti”. Oni su katkad u tolikoj opreci s drugim izvorima da i stav branitelja mora jednoj strani otkloniti pravo na opstanak. S druge strane, i metodski ispravno stajalište ne pruža još garanciju za ispravan zaključak u pogledu ispravnosti ili neispravnosti izvora; ono, dakako, pruža tek mogućnost.

Budući da se i neispravnim metodskim stajalištem može doći do ispravnog rezultata, a ispravno stajalište nije odmah recept za ispravni zaključak, to ove opreke između stava branitelja i stava istražitelja nisu u praksi toliko očevidne, pa se čak i njihova nepodudarnost često ne zapaža. No ovakva metodološka neizgrađenost svakako je više nego osjetljivi nedostatak, jer ne daje temelj za traženi stav. Osnovne sistematičnosti i potrebne odlučnosti nema bez jasnog prodiranja u metodološku srž. Historičaru s metodičkim stavom branitelja izvora svaki je dokument eo ipso ispravan i tek je puki „slučaj” ako ga odbaci. Historičar s metodičkim stavom istražitelja izvora mora se po svome stavu prije svega pitati da li je dotičan izvor uopće upotrebljiv, tj. upotrebljiv u smislu svojih neposrednih podataka. Očito, to je golema razlika koja dovodi do praktičkih posljedica unutar historijske nauke. Stav branitelja je zapravo primitivniji stav koji potječe još iz doba prvog formiranja historijskog mišljenja.

„Kad dva ili više izvora izvještava o nečemu, onda ono u čemu se slažu je istinito”. Takvom tvrdnjom koja odgovara potrebama građanske historiografije može se sve spasiti. Jer, onda i ono u čemu se ne slažu izvori mora se kretati u nekim okvirima ovih izvora. Kod takve tvrdnje pretpostavlja se da su svi ovi izvori neovisni među sobom. Međutim, za to ne mora da postoji jamstvo. Zatim, ako izvori ne crpu neposredno iz događaja nego iz glasina, otkud nadalje jamstvo da su te glasine izvora neovisne među sobom. Neovisnost izvora treba tek utvrditi, na osnovi stava istražitelja dokazati, a ne tu neovisnost samo pretpostavljati. Treba ustanoviti nisu li izvori u nekoj međusobnoj ovisnosti, premda su oni glasom svojih izjava možda i protivuriječni. Treba dati njihovu — filijaciju.

Prvobitni pojam filijacije treba naime proširiti. Ne radi se samo o većoj ili manjoj formalnoj ovisnosti pojedinih izvora da se utvrde bolji prije-

pisu od lošijih, da se ustanove kasnije interpolacije i ispuštanja i preradbe teksta, da se rekonstruira prvobitni izgled izvora. Radi se još o nečemu drugome, još dalje i više od toga. Treba utvrditi porijeklo izvora, da li su oni doista međusobno neovisni, nema li jedan izvor svoje porijeklo u drugome, nije li izvor nastao u uzročnoj povezanosti s jednim ili više izvora, premda ovi drugi izvori prikazujući stvar drugačije zauzimaju drugo ili štaviše suprotno stajalište, možda im je čak i sadržaj posve drugi, a sve u svrhu da bi svoju tendenciju što bolje sakrili kao preduvjet za uspjeh u svom zadatku radi kojeg su i nastali. Od formalnog pojma filijacije treba se uspeti na stvarni pojam filijacije, na povezanost izvora po porijeklu svog postanka.

Historijski naučni radovi često zapadaju u metodološki formalizam. Takvi izvršavaju svoje zadatke po svojim formalnim postupcima koji sami po sebi nisu neispravni, ali koji nedostaju, kao što nedostaje formalna logika naprama spoznajnoj teoriji. Formalni postupci primjenjuju se formalistički, tj. prema posve formalnim odnosima tekstova. Dosljedno tome metodički se postupak vrši unutar zatvorenog kruga. Taj formalizam, dok je neko vrijeme davao nove spoznaje naprama naivnoj historiografskoj slobodi vjerovanja „izvorima”, ne samo da više ne može pružiti novo, nego i svoje dosadašnje rezultate mora kompromitirati svojim držanjem povlačenja u sebe. Negda napredna metodička spoznaja često skreće na put konzervativnog, pa i reakcionarnog formalističkog natezanja. Ona, oslobodivši se osnovnih historiografskih naivnosti, ali često ne doprvši do jasnog poimanja stava istražitelja, zastajkuje u službi stava branitelja. Marksistička filozofija, kao i uopće marksistička misao, pretpostavlja slobodno kritičko osvetljivanje historijskih fenomena i proturječja. Ondje gdje toga nema, marksizam u cjelini postaje dogma, gubi element kritičnosti, a time i svoju relevantnost. Otkrivanje i istraživanje čovjekove historije nailazi na jednu značajnu zapreku u vidu harizme. Njena je bitna karakteristika monopoliziranje historije, distanciranje od društva, degeneriranje čovjekovog svijeta i društva. Od barbarstva do imperijalizma historija se neprestano vidi više-manje deformirano, neprestano se stvaraju mitovi i iluzije o prošlosti u skladu s karakteristikama etape s koje se gleda. Isto tako ima u sebi antihistorijskih elemenata ako se prošlost neke ličnosti prikazuje i vrednuje ne sa aspekta tadašnjih njegovih djelatnosti, već sa aspekta njegovog momentanog društvenog položaja ili ugleda. Kada danas kažemo da je neki događaj mogao i drugačije ispasti, tada se zaboravlja da se ne može mijenjati prošlost u prošlosti. U tom slučaju to je kritička akcija sa sadašnjih pozicija, kritika prošle naslijeđene situacije i prošlih naslijeđenih misli. U historiografiju, u načelu, ne spadaju etički pojmovi, praktička vrednovanja i afektivna reagiranja. Ipak, ona je praćena osjećanjem vedrine, jer se čovječanstvo kroz mnogobrojne zapreke općenito uzdiže i humanizira.

Historija medicine je isprepletena sa općom kulturom i političkom poviješću. Kod toga se napose ne smiju zanemariti promjene socijalnih prilika i razvoj prirodnih nauka, naročito biologije. Još od početka XIX stoljeća medicinska historiografija bila je izrazito pragmatička, tj. radilo se prvenstveno o praktičnoj vrijednosti historijskog materijala. Dok je historija medicine bila po svom predmetu proučavanja prvenstveno medicina, danas je ona prvenstveno historija.

Od druge polovine XIX stoljeća dolazi do naglog napretka prirodnih znanosti i medicine. Zbog toga istraživanje medicinske prošlosti ima sve manje praktičkog smisla, ima sve manje neposredne koristi. No, baš zbog toga medicinska historiografija daje sve veći naglasak na historijska zbivanja, i to joj je omogućilo bitni napredak i relativnu samostalnost. Istraživanje medicinske prošlosti mora se zato služiti historijskim metodama skupljanja izvora i njihovim ocjenjivanjem. Kritički smjer u medicinskoj historiografiji postaje jedan od nužnih uvjeta moderne historije medicine. Prema tome, i ovdje treba uvažiti stav istražitelja, a ne branitelja. Dakako da iz svega rečenoga ne znači da i historiografsko istraživanje ipak nema i praktičkih reperkusija na samu medicinu. Neka bude ovdje samo spomenuto koliko ovakvo istraživanje može ukazati na metode rada koje dovode do raznih otkrića, kao i u sprečavanju ponavljanja raznih zabluda i krivih postupaka u praktičnoj medicini. Medicinska historiografija, prema tome, daje snažnu podršku izgradnji medicinskog mišljenja. Medicinski misliti znači misliti o pojedinim medicinskim pojavama i problemima ne kao o izoliranim činjenicama, nego o njihovoj uzajamnoj povezanosti. Trema istaći da u objektivnoj stvarnosti postoji sveopća povezanost i uzajamna zavisnost pojava. Kako je priroda jedinstvena, povezana cjelina, to je zapravo ljudski pojam uzroka i posljedice uvijek unekoliko pojednostavljena, objektivna, sveopća povezanost pojava u prirodi.

Medicinska historiografija, izgrađujući medicinsko mišljenje, pomaže stvaranju sintetskih shvaćanja o medicinskim pojavama, ali istodobno upućuje i na diferenciranje pojedinih pojava koje po svojim oznakama mogu izgledati međusobno slične, ali su u biti kvalitativno različite, pa odbacuje površne analogije. Postoji izvanredna povezanost biologije i medicine, pa je i historija medicine usko povezana s historijom biologije. To je i razumljivo, jer je medicina zapravo jedna grana aplikativne biologije.

Kada se u istraživanju historijskih činjenica medicine istražuje doprinos pojedinih prirodnih nauka njenom usponu, ne smiju se pojave simplificirati. Ne može se npr. zastupati mišljenje da je biologija za medicinu samo onda važna kada neki njen naučni uspjeh direktno koristi nekom medicinskom praktičnom postupku. Kod fundamentalnih istraživanja ne mogu se, pa i ne treba predvidjeti uvijek direktne praktične koristi. Istraživanje tjelesnog ustroja komarca, nasljeđivanje vinske mušice, proces oplodnje morskog ježa, proučavanje transplantacije i embrionalnog razvoja vodozemaca moglo je izgledati za medicinu posve nevažno. Pa, ipak, istraživanje komarca omogućilo je otkrivanje životnog ciklusa uzročnika malarije i njeno lakše suzbijanje, istraživanje vinske mušice dovelo je do epohalnih genetskih zaključaka, proučavanje morskog ježa i raznih vodozemaca pripomoglo je da se dođe do vrlo važnih zaključaka sa općim zakonitostima oplodnje, transplantacije, embrionalnog razvoja, što često ima izvanredan praktičan značaj u medicini.

Kod toga često uopće nije bilo, niti je moglo biti, nekog plana kako bi se dobili rezultati koji će moći biti upotrebljivi za praksu, dakle neposrednu korist, već se išlo samo za teorijskim spoznajama koje su onda, tek kada su utvrđene, mogle eventualno ukazati i na njihovu epohalnu korist. Rentgen nije imao praktični plan da otkrije X-zrake, a Fleming

nije išao da otkrije penicilin, već su to bili učenjaci koji su svojim teorijskim istraživanjima došli spontano i do određenih praktičnih rezultata. Može se čak ozbiljno posumnjati da bi Rentgen i Fleming došli do svojih značajnih otkrića da su si unaprijed postavili takve određene ciljeve. Prema tome, treba ići za stvarnim naučnim spoznajama koje mogu ponekad donijeti i vrlo važne praktične rezultate i koristi. Historiografija medicine, prema tome, uključuje i historiju onih doprinosa prirodnih nauka koje omogućuju njen uspon u svim njenim vidovima i granama.

Ipak, sve više prodire u svijest ljudi i činjenica da medicina nije samo biološka nauka. Moderni socijalno-medicinski rad sastoji se prvenstveno u suzbijanju socijalnih faktora patogenih pojava, a ne samo u borbi protiv simptoma patološkog stanja, kako je to u osnovnoj zadaći građanske medicine. Da bismo mogli dati ne samo neku opću sliku čovjeka određenog vremena i prostora, nego i specijalno razjasniti njegovu patologiju, moramo na razne somatske studije nadovezati i sociološke i historijsko-ekonomске studije. Prema tome, napredna historiografija medicine mora i tu činjenicu uzeti temeljito u obzir. No, s druge strane, dok je građanska klasa nastojala spriječiti otkrivanje karaktera svoje društvene ekonomike i svoju ideologiju svodila na голу apologetiku svoga sistema, to se danas počeo zapada u drugu pogrešku, te ističući društvene zakonitosti, mehanistički, simplicistički sociologizira, ne videći i posebne zakonitosti u određenoj pojavi. Takva je pogreška u medicini, a i u njoj historiografiji, kada u samome rješavanju općedruštveno-ekonomskog problema i u postavljanju određenog ekonomskog plana vidimo automatski i rješenje medicinskih problema.

Shvatiti dinamiku i promjenljivost patoloških pojava u prostoru i vremenu, pojave velikih zaraza, na primjer, znači poznavati suštinu historijsko-društvenog razvitka, a ne samo njegovo vanjsko obličje u smislu bioloških zakonitosti, a još manje u smislu idealističke historiografije i kronološko-anegdotarne historije medicine. Psihopatologiju suvremenog fašizma, imperijalizma i rasizma nije moguće protumačiti samo medicinskim pojmovima. Velika rasprostranjenost ratnih zločina za vrijeme prošlog rata ne može se razjasniti osobinom nekih populacija, biološkom degeneracijom, niti je to osobina naroda „niske kulture” i primitivne obrazovanosti. Brojna zločinstva, ali i masovni heroizam, pa i u medicinskim krugovima, mogu nam biti jasni jedino pod aspektom historijskih uvjeta od kojih socijalni i ekonomski igraju središnju ulogu.

Literatura

- ¹ *Gospodnetić J.*: Osnovne linije opće teorije nacionalne historije. „Pogledi”, Zagreb, 7, 475—463, 1955. — ² *Grmek M. D.*: Povijest medicine. „Med. encikl. V. Zagreb, 354, 1970. — ³ *Švob D.*: Rukopisna zaostavština. — ⁴ *Švob T.*: Teoretska biologija i njeno granično područje sa sociologijom. „Naučna misao”, Zagreb, 2, 1954. — ⁵ *Švob T.*: Humana i veterinarska medicina kao aplikativne biološke discipline u svjetlosti dijalektičkog materijalizma. „Veterinaria”, Sarajevo, X, 3—4, 409—416, 1961. — ⁶ *Švob T.*: Biologija, medicina i sociologija, „Veterinaria”, Sarajevo, XI, 1, 101—108, 1962.

Tvrtko SVOB

Subjecting the bourgeois methodology in historiography to criticism, the author discusses the marxian philosophy, which, as well as marxian thought in general, prefers freedom for necessary critical lighting up of historical phenomena and discrepancies. When they do not exist, Marxism, on the whole, becomes dogma, loses the element of criticism and, at the same time, its relevance. Revelations and investigations of human history encounter one important obstacle in the form of Marxism. Its essential characteristics are: monopolizing the history, taking distance from society, and degeneration of the human world and society. From barbarism to imperialism, history is, more or less, constantly seen as deformed, new myths and illusions of the past are created. But, the past cannot be changed in the past, and also it cannot be subjected to criticism from the modern points of view. The historiography must have an investigative spirit, first of all in the establishment of the value of the historical data sources.

Applying this conception to the historiography of medicine, the author considers the medical historiography supports formation of medical conceptions; and to think medically, it means to consider some medical phenomena and problems not only as isolated facts, but in their mutual relations, too.

Đorđe MILOVIĆ

U nekim svojim ranijim radovima zadržao sam se na određenim propisima Riječkog statuta iz 1530. godine, čijim proučavanjem i objašnjavanjem se mogla steći slika sanitarno-higijenskih prilika grada u ovom periodu i uopće njegove zdravstvene kulture u širem smislu, a posebno zakonodavčevo gledanje na ove probleme, način kažnjavanja prekršilaca i sl. (1). Ovim radom mi je namjera da se pozabavim propisima Kastavskog statuta iz 1490. godine koji se odnose na probleme zdravstvene kulture ovog starog i poznatog gradića bližeg riječkog zaleđa. Prije svega nekoliko riječi o samom Statutu.

Kastavski statut donešen je 1490. godine (2). *Mijat Sabljar* sačinio je 1845. godine prepis ovog Statuta, držeći se pri tome jednog rukopisa iz 1759. godine, koji opet predstavlja prepis ondašnjeg kancelara Kapetanije kastavske *Tomičića* (3). U vrijeme kada je donešen Kastavski statut (1490. god.) Kastav se nalazio u posjedu Fridriha III Habzburškog (4), a njemu je bio prodan od strane Ramberta Walsee (mlađeg) kada i Rijeka i cijeli posjed u Istri i Krasu (5). *Rački* smatra da je baš ova promjena vlastele navela Kastavsku opštinu da kodifikuje svoje tadašnje pravo i tvrdi da je Kastavski statut — mada donešen za vrijeme Fridriha III — po pojedinim svojim ustanovama stariji čak i od 1400. godine, te da on u stvari sadrži stare pravne običaje koji su tek tada kodifikovani (6). Kastavski statut objavljivan je u tri navrata, i to kako slijedi:

1. *Matko Laginja* — u časopisu „Pravo”, Zadar 1874. godine.
2. *M. Vladimirskij-Budanov* (profesor Kijevskog univerziteta i poznati ruski pravnik i naučnik) objavio je tekstove Kastavskog statuta (iako ne potpuno) pod naslovom: „Neizdanie zakoni jugozapadnih Slavjan” u „Žurnalu ministarstva narodnago prosvještenija”, 1881. godine.
3. *Franjo Rački* je objavio tekst ovog Statuta u Monumenta historico-juridica Slavorum Mediomedionum, pars I, vol. VI: Statuta lingua croatica conscripta, Zagreb 1890., na str. 181—207. Za ovaj svoj tekst Rački kaže da ga je sastavio držeći se pomenutog prepisa Matije Sabljara, pri čemu je pismo prilagodio tadašnjem pravopisu (s kraja XIX vijeka). Međutim, kako je pored Sabljarevog postojao i jedan italijanski tekst Kastavskog statuta (koji je navodno bio sačinjen prema jednom rukopisu iz XVI